

SÜMERBANK SÜMERHALI ISPARTA FABRİKASININ ÖZGÜN ÇALIŞMA MODELİ VE ANADOLU HALICILIK KÜLTÜRÜNDEKİ ROLÜ

Önder KÜÇÜKERMAN* - Jülide EDİRNE**

ÖZ

Bu makalede Isparta halıcılığı ve onu modern halıcılık geleneğine ve sanayiine bir okul görevi yapmış olan Sümerbank Isparta Fabrikasının Anadolu halıcılık mirası için taşıdığı anlamlar incelenmiştir. Bu fabrika varlığını sürdürdüğü uzun bir dönem içinde, geniş bir kadro yetiştirmiş, ancak 1935 yılında kurulan Sümerbank'ın bünyesine katılarak yerel halıcılık alanındaki temel direklerden birisi olmuştur.

Geleneksel halı üretimi kültürel miras değeri yanında çok kapsamlı bir ekonomik değer taşır. Geleneksel Türk halısı, Orta Asya'dan Anadolu'ya, tarihin derinliklerinden, günümüze kadar gelen ve çok değerli geleneksel mesajları taşımış olan özel bir üründür. Türk halıcılık geleneğini Batı Anadolu'da da sürdüren birçok ünlü ve eski merkez vardır. Bu merkezlerde kurulmuş bulunan Türk halıcılık geleneği, küresel halıcılığın önde gelen örnekleri arasında hak ettiği yere ve üne sahiptir.

Bu ünlü ve eski merkezlerden biri olan Isparta, İzmir Limanı ile Batı'ya yönelmiş, yeni pazarın gerektirdiği yeniliklere hızla uyum göstermiş ve böylece geliştirmeye başladığı halıcılık düzeni ile de yüzlerce yıllık Batı Anadolu halıcılık merkezleri arasında önemli bir noktaya çıkabilmiştir. Sümerbank ise Isparta halıcılığının geçmişteki dış pazarlardaki marka değeri ve talebini yeniden sağlamak ve yerel kalkınma kaynağı haline getirmeyi hedef alan çalışmalar gerçekleştirmiştir.

* Prof. Dr.- Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Endüstriyel Tasarım Bölümü

** Dr. Öğretim Üyesi - Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

e- posta: julideedirne@halic.edu.tr / onderkucukerman@halic.edu.tr / ORCID: 0000-0002-1367-7550 / 0000-0002-6307-2453

Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.32704/akmbaris.2023.179>

Makale Gönderim Tarihi: 13.01.2023 / Makale Kabul Tarihi: 14.04.2023

Edirne, Jülide- Küçükerman, Onder (2023). "Sümerbank Sümerhalı Isparta Fabrikasının Özgün Çalışma Modeli ve Anadolu Halıcılık Kültüründeki Rolü" *Ariş*, Haziran, Sayı:22, s. 66-83.

Sümerbank Holding'in, bir kuruluşu olan "Sümerhalı, Sümer Halıcılık, El Sanatları Sanayi ve Ticaret A.Ş." adıyla geleneksel halıcılığın değişen ve gelişen teknolojisinin uygulayıcısı olarak 1987 yılında Anadolu halıcılık geleneğinin güçlü merkezi haline gelmiştir.

Bu çalışmada Sümerhalı Isparta Fabrikasının "Türk El Dokuma Halıcılığını Geliştirme Projesi" olarak bilinen atılımla yeni bir geleneksel halı üretimi dönemini başlatarak halı geleneğinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir model yarattığı görülür. Makalenin amacı, bu modeli oluşturan kaynaklar, modelin gerçekleşmesini sağlayan hedefler ve sonuçlarının tartışmaya açılmasıdır.

Sümerbank, Sümerhalı Isparta Fabrikası 2008'de faaliyeti durana dek Anadolu'daki sanayileşme ve modernleşme çabaları ve dokuma sektöründeki gelişmelerin bir bileşeni olarak varlığını sürdürmüştür. Isparta Halıcılığının Anadolu Kültürel Mirasının sahip olduğu, özgünlük ve yerelliği ve aynı zamanda ekonomik potansiyelini desteklemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu Halıcılık Kültürü, Kültürel Miras, Sümerbank Isparta Sümerhalı Fabrikası, Geleneksel El Halıcılığı, Sümerhalı Üretim Modeli.*

ABSTRACT

INSPECTION OF SUMERBANK SUMERHALI ISPARTA FACTORY AS A UNIQUE WORKING MODEL IN TERMS OF PERSISTENCE OF ANATOLIAN CARPET WEAVING CULTURE

In this article, Isparta Carpet Weaving, and the impact of Sümerbank Isparta Factory on modern carpeting tradition and Anatolia hand-woven Carpet Heritage as a school of industry were reviewed. Many personnel were trained in this factory during of its existence; then, it acted as a pillar of the local carpeting field by being included in Sümerbank organization in 1935.

Traditional carpet production is not only a cultural heritage but also has a very extensive economic value. There are many famous and ancient centers in West Anatolia that keep up the Turkish carpeting tradition. Turkish carpet weaving tradition that has been created in these centers has a place and fame among prominent samples of global carpeting.

Isparta that is one of these famous and ancient centers have been oriented to the West through Izmir Port, readily adapted to novelties necessary for new markets and thus reached an important level among centuries-old West Anatolian hand-woven carpet centers by its unique carpet weaving order. By 1987, "Sümerhalı, Sümer Carpet Weaving, Handicraft Industry and Trade Inc." which was an establishment of Sümerbank became a powerful center of Anatolia hand-woven carpet tradition as an implementer of changing and developing technologies of traditional carpet weaving.

In this study, it was seen that Sümerhalı Isparta Factory provided an important model in terms of the maintenance of carpet tradition by initiating a new era of traditional carpet production by an attempt known as the "Development of Turkish Hand-Woven Carpeting" Project. The aim of this article was to discuss the sources of this model, the objectives that enabled the model to be realized and the outcomes.

Sümerhalı Isparta Factory maintained its existence as a component of endeavors for industrialization and modernization and developments of the carpet weaving sector in Anatolia until its activity ceased in 2008. It supported Isparta Carpet Weaving's uniqueness and locality in Anatolia Cultural Heritage and also its economic potential.

Keywords: *Anatolian Hand-Woven Carpeting, Anatolian Cultural Heritage, Sümerbank Isparta Sümerhalı Carpet Factory, Traditional Hand Carpet Weaving, Cultural Heritage.*

1. GİRİŞ

Sümerhalı Isparta Halı Fabrikasının Önemli Bir Kültürel Miras Olarak Isparta Halıcılığının Sürdürülmesindeki Tarihi Rolü

Kültürel miras artık toplumların sürdürülebilir kalkınmalarına katkı sağlayan bir kaynak olarak görülmektedir. Somut olmayan kültür varlıklarının korunması bu açıdan önemli bir sürdürülebilirlik eylemidir. Halı ve halıcılık da toplumların kültürel miras ve kimliklerinin korunması gerekliliğinin yanında yerel topluluklara sağladığı istihdam ve ekonomik değer ile sürdürülebilir kalkınmanın miras destekli üretim kaynağı haline gelmiştir. Halıcılık geleneği, tasarım ve üretim değeri yanında kültürel mirası koruma ve sosyo-kültürel ilişkilerin takip edilmesi bakımından küresel anlamda bir çalışma alanıdır.¹

UNESCO son yıllarda kültürel miras konularını, “Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi” fikriyle küresel olarak aktif hale getirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Anadolu Kültür Mirasının korunmasında geleneksel el halıcılığını tanıtmaya ve koruma çalışmaları da ulusal kültürel miras listesi, halıcılığın yerel kaynaklarının yeniden canlandırılması gibi alanlarla araştırma gündeminde yer almaktadır.²

Anadolu’da el halıcılığının geçmişten gelen köklü kültürel gücü, Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren birçok bölgede etkili üretim faaliyetlerini yaratmış, üretim merkezlerinin yaşadıkları ve bugün müzelerle yerleşen özgün halıları ile ‘Türk Halısı’ kimliğini uluslararası bilinirliğe ulaştırmıştır.³

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Anadolu el halıcılığı tasarım, üretim ve ihracat alanında yeni teknolojilerle desteklenerek, fabrika, malzeme ve model temini açısından geliştirilmiş, aynı zamanda standartların ve kimliğin korunması sağlanmıştır.

Bu noktada Isparta Halıcılığı da 19. yüzyılın sonlarından itibaren oynadığı rolü geliştirerek sürdürmeye çalışmış, yerel kaynaklarından ayrılmadan, birçok yönüyle bugünkü modern halıcılık geleneğine ve sanayisine bir okul görevi de yapmış olan önemli bir fabrikayla üretim yapmıştır. Bu ünlü fabrika, varlığını sürdürdüğü uzun bir dönem içinde, geniş bir kadro yetiştirmiş, 1933’te kurulmuş bulunan Sümerbank’ın halıcılık alanındaki etkin tasarım ve üretim üssü olmuştur. Halıcılığın değişen ve gelişen teknolojisinin ülkemizdeki uygulayıcısı olarak Cumhuriyet tarihimizde yer almıştır.

Sümerbank, Sümerhalı Isparta Fabrikası Türk el halısının kalitesini yükseltmek, ihracat şansını artırmak amacı ile ve geleneksel kültürel standartlara uygun el halısı ipliği üretmek üzere kurulmuştur. Yüksek kalitede el halısı üretimi için Isparta Halı Fabrikasında öncelikle, en kaliteli el halısı ipliği üretilmiştir. Bu iplikler Sümerhalı ve kurumlaşmış özel sektör müesseseleri tarafından kullanılmıştır. Böylece öncelikle el halıcılığının en temel ürünü olan ilmelik, atkılık, çözümlük olarak yün ipliği üretimi ile el halısı üretimi için gerekli desenlerin tasarımları hazırlanarak bir arşiv oluşturulmuştur.

Isparta Halı Fabrikasının en önemli etkinliği, sürekli güncellenen üretimi sayesinde, geniş bir çevrede, çok yönlü bir “Halıcılık Kültürü” oluşturmasıdır. Sümerhalı Genel Müdürlüğü tarafından kurulan 36 adet bölgedeki atölyeler desen, model, renk olarak halının geleneksel özelliklerine sadık kalınmasını sağlamıştır. Çevrede dokunan el halılarının son işlemleri olan apre yani “yıkama-kırkım, onarım” gibi uygulamalar da fabrikada yapılmıştır. Bu işlemlerle hem kültürel kimlik hem de ekonomik değer artırılması tamamlanarak pazarlama süreçleri yönetilmiş, böylece yerel kalkınmanın en önemli desteklerinden biri haline gelmiştir.

1 Aisyah Abu Bakar, Mariana Mohamed Osman, and Syariah Bachok, “Intangible Cultural Heritage: Understanding and Manifestation” *International Conference on Universal Design in Built Environment*. Kuala Lumpur, Malezya, 22-23 Kasım 2011.

2 *Centre for the Promotion of Imports (CBI), The European market potential for handwoven rugs*, erişim 4 Ekim, 2022, <https://www.cbi.eu/market-information/home-decoration-home-textiles/handwoven-rugs/market-potential>

3 Önder Küçükerman, “Türk Halıcılığında Kimlik Korunması”, *arış* 1.3 (1997): 40-47.

Bütün bu çok yönlü çalışmalarla Sümerbank Sümerhalı Isparta Fabrikası uzun yıllar boyunca yerel el halıcılığının geliştirilmesi ve kültürel kimliğin sürdürülmesi bakımından çok önemli roller oynadığını göstermektedir.

Bu çalışmada Sümerhalı Isparta Fabrikasının “Türk El Dokuma Halıcılığını Geliştirme” Projesi olarak bilinen atılımla yeni bir geleneksel halı üretimi dönemini başlatarak halı geleneğinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir model yarattığı görülür. Bütün bu nedenlerle makalenin amacı, modeli oluşturan kaynaklar, modelin gerçekleşmesini sağlayan hedefler ve sonuçlarının tartışmaya açılmasıdır.

1. BİR GELENEKSEL EL HALICILIĞI MİRASI OLARAK ISPARTA HALICILIĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Geleneksel Türk halısı, Orta Asya’dan Anadolu’ya, tarihin derinliklerinden, günümüze kadar gelen ve çok değerli geleneksel mesajları taşımış olan özel bir üründür. Hatta Türk halıları bugünkü anlamıyla, bir tür “haberleşme ve iletişim aracı olarak” tasarım tarihinde önemli roller oynamıştır.

Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk çadırı, hareketli yaşamın mekân kurgusunu “hafif, sağlam ve katlanıp sökülebilen bir ahşap konstrüksiyonun üstü dokumalarla örtülen”, kısa sürede sökülüp, parçalara ayrılıp atlara yüklenebilen özgün bir mekâna dönüştürmüştü.⁴

Bu “yapay olarak yaratılan iç düzenin” tasarım ve üretim açısından en önemli parçası dokumalardı. Bu nedenle her çadırdaki halı ve dokuma tezgâhları bulunurdu. Bu tezgâhlarda, çadırın tümüyle kaplandığı bir tür duvar malzemesi halinde kanat halısı yani “yapı modülleri veya birimleri” dokunurdu. Bunların arasında sedir halısı, bohça halısı, yerleri örten yer halısının ölçüsü çadırın iç mekânının düzenine ve ihtiyacı karşılayan işlevine uygun ölçülerde tasarlanırdı. Bu düzen sonunda çadırın standartlarının belirlenmesinde de bir rol oynamıştı. Kısacası “halılar mekân ve yaşam biçimi ile bütünleşmişti”.⁵

Zaten “Halı” kelimesi “kalıcı olan” yani bugünkü karşılığı ile “kayıt” demektir. Bu nedenle yüzlerce yıllık geleneğin ürünü olan “halı”, Türk Evi’nin en simgesel temel mekân ilkelerini yaratmıştı (Fotoğraf 1).⁶

Fotoğraf 1: Geleneksel Türk Evi mekanının en temel belirleyicisi olan halı ve dokumaların oynadığı önemli rolü gösteren çizim (Küçükerman, 1985)

Batı Anadolu’nun halıcılık geleneğini sürdüren birçok ünlü ve eski merkezde, bugün en ünlü müzelerin ve koleksiyonların baş eserleri olan halılar yaratılmıştır. Bu yörelerde kurulmuş bulunan Türk halıcılık geleneği, küresel anlamda halıcılığın önde gelen otoriteleri arasında haklı bir üne sahiptir. Batı

4 Önder Küçükerman, *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi (Turkish House In Search Of Spatial Identity)*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İkinci Basım, 1985.

5 Önder Küçükerman, “Geleneksel Türk Evi Kavramının Kültürel Temelleri”, *Konferans Sunumu*, İTÜ, İstanbul, 2020.

6 Önder Küçükerman, 1985.

Anadolu Halıcılığının bu merkezleri arasında Uşak, Bergama, Isparta, Burdur, Gördes, Kula en önemlileridir. Bu merkezlerde tarım alanı dışında kalan dağlık bölgelerdeki yerleşmeler olmaları ve İzmir yolu ile de bağlantıları nedeniyle 16. yüzyıldan bu yana canlılıklarını sürdürmüşler ve zaman içinde önemli değişimler geçirmişlerdir.

1800'lü yıllarda, Osmanlı Devleti'nin sanayileşme girişimlerinden destek alarak değerini ortaya koymuş "Isparta halıcılık geleneği" de Türk halıcılığı açısından önemli bir konuma yerleşerek, Anadolu kültürel mirasının sahip olduğu özgünlük ve yerelliği devam ettirmiş, aynı zamanda yerel ekonomik bir kaynak olmuştur.

Isparta halıcılığının diğer merkezlere kıyasla biraz daha değişik ve özgün bir tarihsel çizgisi bulunur. Araştırmalar, Selçuk Oğuzlarının Anadolu'ya gelen ve Isparta havalisine yerleşen, dokudukları "yamut" halıları diye bilinen halılar ile aynı ismi taşıyan aşiretin Isparta havalisinde halıcılığı geliştirmiş olabileceğini belirtir.⁷

Isparta ve çevresi konusunda yapılmış olan sınırlı sayıdaki yayınlar arasında, 1851-1932 yılları arasında yaşamış Ispartalı Böcüzade Süleyman Sami tarafından yazılmış olan "Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi" isimli eserde Isparta yöresindeki bu Aşiretlerin varlığı, sayıları ve ekonomik güçleriyle, Isparta Sancaklarındaki halıcılık geleneğinin kaynakları yer alır.⁸

2.1. Antalya ve İzmir Limanının, Tarihi Isparta El Halıcılığı Gelişimi İçindeki Rollerini: Isparta Halıcılığı Üzerindeki Özel Girişimler

Osmanlı Devleti'nin ilk günlerinden bu yana, Anadolu'da da yaygınlaşmaya başlayan halıcılık, günlük ihtiyaç olarak kullanılan bir sanat ürünü, diğer yanı sıra da pazara dönük bir ticari ürün olmuştur. Üretim sürecinde de kullanılan ham maddelerin miktarları açısından ticari boyutta olması nedeniyle, devlet eliyle yürütülen mali düzenlemeler yapılmıştır. Ülkenin çok çeşitli yörelerinde üretilen bu değerli halılar günlük hayata çok değişik fiyatlarla girmiş, Osmanlı Devleti gerek olağan durumlarda gerekse olağanüstü durumlarda, bütün fiyatları "Narhlar" yoluyla ve titizlikle kontrol etmiştir.⁹

1839 yılında Sultan Abdülmecid'in tahta geçtiği ve Tanzimat'ın ilan edildiği tarihlerde "Yabancı seyyahlar" İzmir'e gelmişler ve ticari faaliyetlerini artırmışlardı. Aynı dönemde özel teşebbüslerin yanında, dokuma ve halıcılık sanayiinin, ilk olarak Devlet tarafından desteklenmesini başlatan İstanbul'da, Haliç'te "Feshane" kurulmuştur. Bu önemli "Entegre tesis" Türk giyim sanayiinin ilk ve en güçlü kuruluşu olmasının yanında, halıcılık yönünde önemli girişimleri başlatan bir merkez olmuş, Türk halıcılık tarihine "Feshane" halıları olarak geçmiştir.¹⁰

1843 yılında İstanbul'da Türk halıcılığı açısından çok önemli bir sanayi kuruluşu olarak devlet tarafından işletilmeye başlatılan Hereke Fabrikası kurulmuştur. Hereke halılarını "Saray Halıları" olarak yeni bir kimlikle tanımlamış ve önemli bir "Prestij ve ihraç ürünü" yaratmıştır.

19. yüzyılda İzmir Limanı ve ticari kapasitesi, özellikle de demiryolu ulaşım sisteminin hızla gelişmesiyle, Batı Anadolu'nun tek önemli merkezi olmuş ve bu yönüyle de Batı Anadolu halıcılığının geleneksel yapısını da hızla etkileyerek yepyeni bir halıcılık düşüncesinin ortaya çıkmasında başlıca neden olmuştur.

1839 Tanzimat'tan sonra, Avrupa malları, en büyük ithalât ve ihracat limanı olan İzmir'den gelmeye

7 Önder Küçükerman, 1985.

8 Suat Seren Böcüzade, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, İstanbul: Serenler Yayını, 1983.

9 Önder Küçükerman, *Porselen Sanatı: Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi ve Yıldız Fabrikası*, Ankara: Sümerbank Yayını, 1987.

10 Önder Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika "Feshane" Defterdar Fabrikası*, Ankara: Sümerbank, 1988, s. 168.

başlamıştır, Aydın demiryolunun yapılması, Anadolu'nun içlerine kadar uzanacak yeni Anadolu-Bağdat demiryolları nedeniyle, Antalya önemini yitirmiş ve tüm ticaret İzmir ve İstanbul'dan yapılmaya başlamış. Böylece Yalvaç ve Karaağaç bölgeleri İstanbul'a, Isparta'nın diğer kazaları ve köyleri de Isparta üzerinden 'İzmir'e bağlanmıştır.

Isparta da İzmir Limanı ile yeni bağlantıların kurulmasından sonra, doğruca Batı'ya yönelmiş, yeni pazarın gerektirdiği yeniliklere hızla uyum göstermiş ve böylece geliştirmeye başladığı halıcılık düzeni ile de yüzlerce yıllık Batı Anadolu halıcılık merkezleri arasında önemli bir noktaya çıkabilmiştir. Bu dönemde bölgedeki tezgâh sayısının % 33'ü, işçi sayısının %32'si ve dokunan halının %29'u Isparta ve Eğridir'de bulunmaktadır.

1850'li yıllardan başlayarak sanayileşmeyi özendirici bazı önlemlere rağmen yabancı ülkelere tanıyan ayrıcalıklar sonucu, yerli ürünler ithal ürünler karşısında üretim ve ticaret açısından olumsuzluklarla karşılaşmıştır çünkü geleneksel üretim şekilleri henüz tam olarak kendini yenileyememiş, batının sanayi alanında yaşadığı çok hızlı değişimi ve etkili gücü karşısında ciddi şekilde zorlanmıştır. Halıcılık da bu zorluklardan payını almış, o gün için, büyük sayılabilecek kuruluşlar bile gerçekte "küçük üretici" gibi varlık gösterebilmişlerdir. Halıcılık konusunda ülkenin o günlerde en önemli kuruluşu olan Hereke'nin dışında hemen hemen bütün bu halıcılık kuruluşları bu sınırlı hacmi aşamamıştır.¹¹

1890'lı yıllarda tüccarlar, halıcılığın geleneksel desen ve renkleri yerine Avrupa'dan talep edilen motifler ve bu motiflere uygun renkler istemeye başlamışlardır. Bu durum Batı Anadolu halılarının ticari şansını artırmasına, imalatçıyı ve tüccarı tatmin etmiş olmasına rağmen yerel renklerin ve motiflerin ve özel nitelikli halı tiplerinin özgün karakterlerini kaybetmelerine neden olmuştur.¹²

1908 yılında İzmir'de kurulan Şark Halı Şirketi (Oriental Carpet Ltd.) Batı Anadolu Halıcılığında rol oynamış bir ticari kuruluştur. Bu şirket İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Haçin, Urla, Maraş, Kırkağaç şehirlerinde imalâthaneler ve diğer pek çok halı üretimi yapan yerleşimlerde acentalarını buldurmışlardır. Aynı dönemde İngiliz kaynaklı iplik, boya ve dokuma teknikleri ve çizimler imalat ve ihracat açısından Batı Anadolu halıcılığı üzerinde etkili olmuştur.¹³

20. yüzyılın başlarında Avrupa tezgâhlarında seri ve ucuz olarak dokunan mallar karşısında Osmanlı mallarının rekabet şansının düşmesine karşılık el dokumacılığı, Isparta ve çevresinde devam etmiştir. 1910 ve 1913 yıllarına gelindiğinde halıcılığın millileştirilmesi hedefli özel teşebbüsler yaygınlaşmış, üretim kapasitesi ve uygulama alanı büyümüştür.¹⁴

Bu olumlu gelişmeler, I. Dünya Savaşının sıkıntılarıyla yavaşlamış, yine de 1916-1917 yılları Muhtarraf Cemal Bey döneminde, Isparta'da halı ipi yapılması hususunda girişimler yapılmıştır.¹⁵

2.2. 1923: İzmir İktisat Kongresi ve Türkiye Cumhuriyeti ile Isparta İplik Fabrikasının Kurulması

Türkiye Cumhuriyeti öncesinde Batı Anadolu halıcılığı imalat ve ihracatı, İngiliz Halı Ticarethanesi tarafından kontrol altında tutulmuştur. Türklerin de daha geniş ölçüde katılacağı Ticaret Odasının kuruluşu ise 1904'te İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası adıyla gerçekleşerek bu alandaki değişimi başlatmıştır.

11 Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*, İstanbul: Hil Yayın, 1984, s. 10.

12 Zeki Sönmez, "Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19. Yüzyıldaki Durumu Üzerine". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 32 (1984): 100.

13 Zeki Özkartal, "Isparta'da Halıcılık (19-20. Yüzyıl Örneği)", *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi* 2.1 (2016): 72-81.

14 Kadir Temurçin, "Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı", *Coğrafi Bilimler Dergisi* 2.2 (2004): 79-95.

15 Böcüzade, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, s.327.

17 Şubat 1923 yılında Gazi Mustafa Kemal tarafından İzmir’de açılmış olan “Türkiye İktisat Kongresi”, yeni Türkiye’nin kalkınma düzeninin biçimlendirilmesinde çok önemli rol oynamıştır. Aynı Kongrede düzenlenen “Yerli Malları Sergisi”, dokuma ve halı ile ilgili girişimleri gözler önüne sermiştir.¹⁶

Yeni Türk halıcılığının gelişmesi için girişimlerden birisi de yün ipliği fabrikalarıdır. Cumhuriyet Hükümeti, kısa bir zamanda dönemin üretim yeniliklerini iki yün ipliği fabrikası ile getirmiştir. Bu fabrikalardan biri olan, 1924 yılında Ispartalı girişimcilerin desteğiyle kurulan “Isparta İplik Fabrikası T.A.Ş.dir. Fabrika, Ege iktisat bölgesinde, Kayseri Bünyan’daki gibi, Sanayi ve Maadin Bankası ile yerel anonim bir şirket tarafından idare edilerek dönemin büyük oranda ihtiyacını karşılamıştır.

Cumhuriyet Döneminin yeni Anadolu halılarının en seçkin bir cinsi olarak, Isparta Halıları, ‘100 santimetre karesinde 900’e yakın düğümü’ ile “Isparta kalitesi” şeklinde ünlenmiştir.¹⁷

Isparta kalitesinin yarattığı güç ile el halıcılığının yayılma alanı artarak Isparta’ya komşu illerden Burdur (Bucak) başta olmak üzere, Konya’da (Beyşehir, Karaman, Akşehir, Karapınar), Afyon’da (Dinar, Sandıklı, Dazkırı, Başmakçı) ve Denizli’de halıcılık üretimi devam etmiştir. Dönemin rakamlarından, yerel üreticilerin Isparta’daki girişimcilerden büyük oranda destek alarak yörenin potansiyelini geliştirmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

Yıllar	Çalışan işçi	Tezgâh adedi	Dokunan
1924	2450	7350	106.100 m2
1950	5928	12870	186.000 m2
1972	43500	93700	1.750.000 m2
1978	44000	100.000	2.150.000 m2
1980’ler	46000	104.000	2.250.000 m2

Tablo 1: Yıllara Göre Isparta ve Çevresinde El Halısı Üretimi.¹⁹

2.3. Isparta Halı Fabrikasının İlk Dönemleri

Isparta Halıcılığı, 19. yüzyılın sonlarından itibaren geçirdiği gelişmelere tanıklık eden önce iplik fabrikası, sonrasında Isparta Halı Fabrikası olarak, birçok yönüyle bugünkü modern halıcılık geleneğine ve üretimine bir anlamda okul görevi de yapmış olan bir fabrikaya sahiptir. Bu ünlü fabrika, varlığını sürdürdüğü uzun bir dönem içinde, 1933’te kurulmuş bulunan Sümerbank’ın halıcılık alanındaki temel direklerinden birisi olmuştur. Çalıştığı süre içinde etkin ve geniş bir kadro yetiştirerek halıcılığın değişen ve gelişen teknolojisinin uygulayıcısı olarak el halıcılığı tarihimizde yerini almıştır.²⁰

Batı Anadolu halıcılığının güçlü merkezleri arasında bir gelenek yaratan Isparta Halı Fabrikası 1943 yılında Sümerbank’a geçişiyle el halıcılığını her alanda destekleyen, teknoloji yönünden önemli gelişmeleri gerçekleştirmiştir. Sümerbank 1963 yılında, Isparta halıcılığının geçmişteki dış pazarlardaki marka değeri ve talebini yeniden sağlamak ve yerel kalkınma kaynağı haline getirmeyi hedef alan çalışmaları yapmıştır. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde “katma değerinin yüksekliği, iç ve dış pazar taleplerinin artışı, geniş istihdam yaratma olanağı, yatırımları destekleyen sermaye rantabilitesinin mükemmelliği, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik bünyesine uygunluğu” şeklinde ifade edilmiş niteliklere

16 Önder Küçükerman, “Saray’da Yaratılan Gelenek, Hereke Halıcılığı”, *Milli Saraylar*, 1 (1987): 78-85.

17 Kazım Dirik, *Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması*, İstanbul: Alaattin Kıral Basımevi, 1938.

18 *Isparta İl Yıllığı*, Önder Küçükerman Arşivi, İstanbul, 1983.

19 *Isparta İl Yıllığı*, 1983.

20 *Sümerbank Isparta Fabrikası 1987 Yılı Faaliyet Raporu*, Önder Küçükerman Arşivi, İstanbul, 1987.

dayanılarak “Türk El Dokuma Halıcılığını Geliştirme” Projesi hayata geçirilmiştir.²¹

1972 yılında Sümerbank’ın halıcılığa verdiği önemin zamanla artışı nedeniyle, şehir içindeki eski fabrika binası, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Dönemi programında “Fabrikanın şehir dışına nakli ve tevsii projesi” hazırlanarak yeni alana nakledilmiştir.

2.4. Isparta Halı Fabrikasının Son Dönemleri

20.998 m2 kapalı alanı yanı sıra Bölge Müdürlükleri ve şeflikleri kurulan fabrika, 1984’te Sümerbank’ın halıcılık organizasyonunda yapılan pek çok yeniliklerle gelişimini sürdürmüştür.²²

1987 yılında ise Sümerbank Holding’in, bir kuruluşu olan “Sümerhalı, Sümer Halıcılık, El Sanatları Sanayi ve Ticaret A.Ş.” tarafından işletilmeye başlanarak, geleneksel halıcılığın değişen ve gelişen teknolojisinin ülkemizdeki uygulayıcısı olmaya başlamıştır.

Fotoğraf 2: Isparta Halı Fabrikası tarihi koleksiyonundan bir halı modeli ve Isparta Halı Fabrikasında Dolmabahçe Sarayı için 1980’li yıllarda dokunmuş halılar (Ö. Küçükerman Arşivi, 1990)

Fabrika, 2008’de faaliyetleri durana dek geniş bir bölgeyi içine alarak, oluşturduğu halıcılık kültürü ile Anadolu’daki sanayileşme ve modernleşme çabaları ve dokuma sektöründeki gelişmelerin bir bileşeni olarak varlık göstermiştir (Fotoğraf 2).

2.5. Isparta Çevresinde El Halıcılığını Desteklemek İçin Yapılmış Olan Önemli Girişim: Halı Sarayı

Batı Anadolu Halıcılığına uzun yıllar en önemli desteği çok doğru bir planlama ile gerçekleşmesini sağlayan ‘Isparta Halı Sarayı’ adlı yapı dönemin bölgedeki ve ülkemizdeki en büyük halı borsası olmuştur. Isparta’nın halıcılık geleneğinin sürdürülebilirlik sembolü olarak yapı orta avlusunda açık hava pazarı gibi düzenlenmiş bir meydana sahipti. Meydanın etrafında yükselen katların geniş dükkânları ise halı ve halı ipi ticareti yapanlara, model çizenlere ve sektörle ilgili her tür küçük işletmelere ayrılmıştı. 1990’lara kadar haftanın belirli günlerinde oldukça etkin bir canlılıkla faaliyet gösteren Pazar, Anadolu’dan gelen el dokumalarının ekonomiyeye kazandırılmasını sağlamıştır.²³(Fotoğraf 3)

21 Şefika Gülin, Ülkü Çelebi Gürkan, «Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Bir Tespit Çalışması: Isparta Halı İpliği Fabrikaları ve Boyahaneleri», *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7 (2015): 79-101.

22 T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, *Sümerbank Halıcılık Müessesesi 1984 Yılı Raporu*, Ankara, 1984.

23 *Isparta’nın Halıcılık Serüveni*. Erişim 4 Ekim, 2022. <https://www.haber32.com.tr/isparta-hakkinda/isparta-nin-halicilik-seruveni-h69976.html>

Fotoğraf 3: Isparta ve çevresindeki yerel el halısı dokuyucularının çok önemli bir destekçisi de haftanın belirli günlerinde Halı Sarayı'nda açılan halı pazarıydı, (Ö. Küçükerman Arşivi, 1987)

3. SÜMERHALI ISPARTA FABRİKASI VE YENİ BİR GELENEKSEL HALI ÜRETİMİ DÖNEMİ

Sümerbank 1987 yılında, Sümerhalı Isparta Halı Fabrikası, kültürel kimliği sürdüren desen, renk ve motif özelliklerinin geleneksel yapısına uygun olarak korunması hedefiyle bir “Geliştirme Projesi” başlatmıştı. Bu amaçla Sümerbank Isparta Müessesesine bağlı bölge müdürlükleri, Merkez, Sandıklı, Kula, Konya, Denizli, Demirci olarak teşkilatlandırılmış ve atölye açma çalışmaları 1987 yılı sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu süre içerisinde 1.250 adet metal tezgâh yapımı gerçekleştirilerek bölgelere dağıtılmıştır.²⁴

Aynı yıl Sümerbank ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Endüstri Tasarımı Bölümü arasında bir iş birliği projesi nedeniyle Sümerbank bünyesinde çalışan bütün tasarımcı kadrosu yeni halıcılık projesi için bir araya gelmiştir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Endüstri Tasarımı Bölümü ile Sümerbank arasında halı motiflerinin dijitalleştirilmesi konusunda yapılmış olan iş birliği projesinin sonuçları, dönemin istihdamdan sorumlu Devlet Bakanı olan Tınaz Titiz ve yetkililere sunulmuştur. Bu amaçla o yılların en gelişmiş bilgisayar sistemleri kullanılmıştır (Resim 4-5-6).

Fabrikanın en etkin faaliyetlerinin hız kazandığı ‘1987 Yılı Faaliyet Raporu’ içinde o dönemde fabrikanın üretim çeşidine göre bölümleri şöyle yer almıştır:²⁵

-Yapağı ve yün elyaf, çeşitli renk ve kalitede hazırlanmış harmanlardan iplik üretimini sağlayan ayırma-yıkama, açma-eleme ve boyama bölümlerinden oluşan iplik ihzar ve iplik eğirme tesislerinden oluşan “iplik ünitesi”,

-Bobin çile kısımlarından oluşan “ihzar ünitesi”,

-Mamul halı üretimini sağlayan “Halı-apre ünitesi”,

-Araştırma ve desen bölümleri.

Bütün bu çalışmalar aşağıda belirtilen alanlarda yapılan temel araştırmalara bağlı olarak tanımlanan dört adımda yürütülüyordu:

Birinci Adım: Türk Halıcılığının Geleneksel Kökleri ve Kimliğinin Tanımlanması

²⁴ Sümerbank Isparta Fabrikası 1987 Yılı Faaliyet Raporu, 1987.

²⁵ Önder Küçükerman, *Batı Anadolu'daki Türk Halıcılık Geleneği İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*, İstanbul: Sümerbank/Sümerhalı Yayınları, 1990.

1-Müze ve koleksiyonlardaki halıların ve motiflerinin geleneksel kimlikleri uzmanlar tarafından tarandı, değerlendirildi ve koruma amacıyla dijitalleştirildi.

2-Belirlenen örnek halıların kimlikleri sınıflandırıldı, arılaştırıldı ve yeniden tasarlandı.

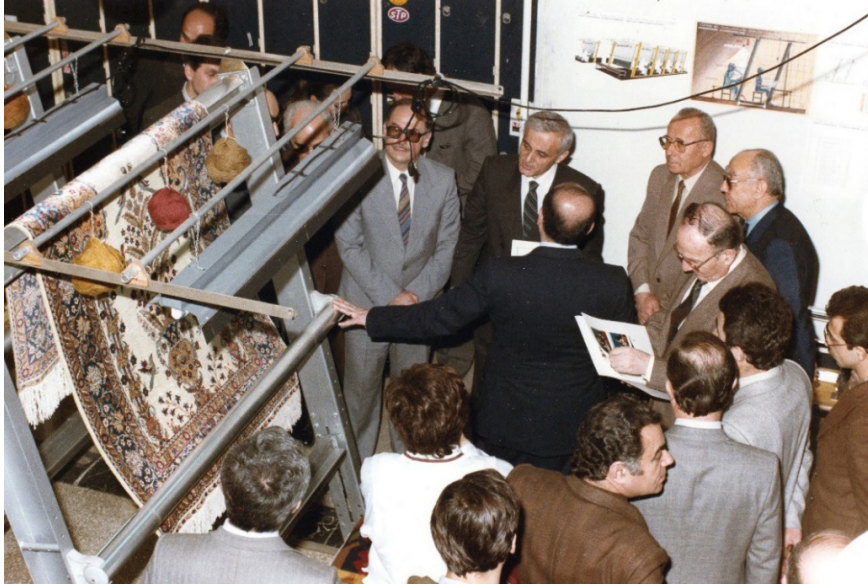
3-Halıların orijinal doğal renkleri tanımlandı, belirlendi, sınıflandırıldı ve ürün kodlarına dönüştürüldü.

Fotoğraf 4: 1987 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Endüstri Tasarımı Bölümü ile Sümerbank arasında iş birliği projesinin Devlet Bakanı olan Tınaz Titiz ve yetkililere sunumu. (Ö. Küçükerman Arşivi, 1990).

Fotoğraf 5: Sümerbank ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Endüstri Tasarımı Bölümü arasındaki iş birliği projesi nedeniyle Sümerbank bünyesinde çalışan bütün tasarımcı kadrosu yeni halıcılık projesi için bir üniversitede arada (Ö. Küçükerman Arşivi, 1990)

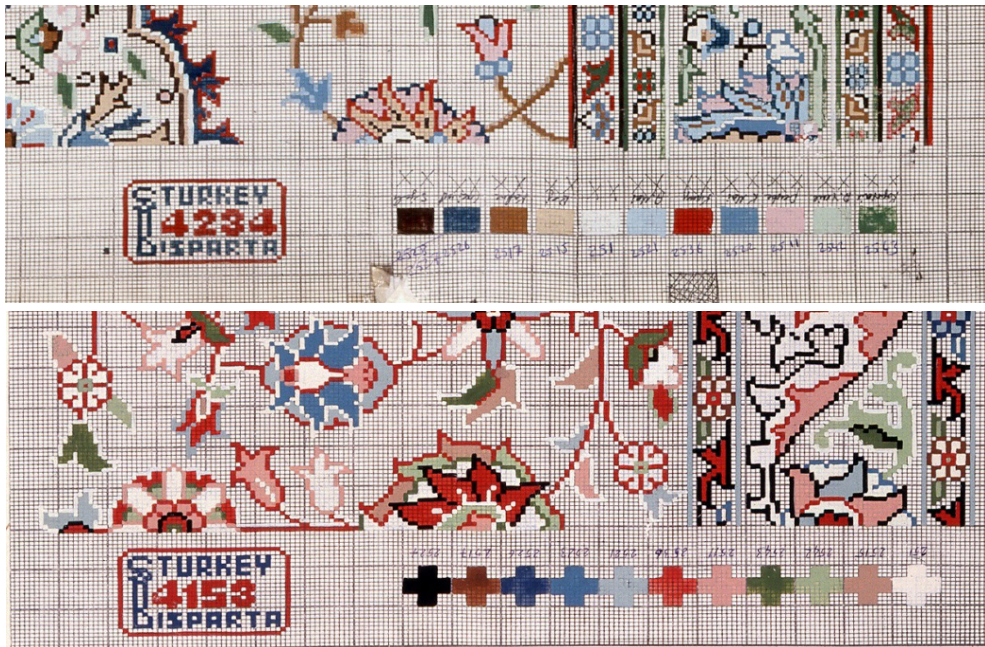
Fotoğraf 6: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Endüstri Tasarımı Bölümü ile Sümerbank için halı tezgâhlarını geliştirme iş birliği projesi (Ö. Küçükerman Arşivi, 1990)

İkinci Adım: Halıcılığa Uygun ve En Nitelikli Yün İpliğinin Geliştirilmesi

1-Bu çalışmaların sonunda belirlenen yerel halılara en uygun yün iplikleri doğal boyalarla kodlandı ve üretildi

2-Bu arada yerel halıcılık atölyelerinin kurulması, donatılması ve çalışması için projeler yapıldı.

3-Bu atölyelere uygun halı türleri, çizimleri, yünleri ve renkleri tanımlandı. (Resim 7-8)

Fotoğraf 7: Sümerbank halıcılık projesi için yeniden tasarlanan halı tasarımları, belirlenen yün ipliği renkleri ve çizimleri (Ö. Küçükerman Arşivi, 1990).

Üçüncü Adım: Yerel Halıcılık İçin En Doğru Halı Türlerinin Üretilmesi İçin Hazırlıkların Yapılması

Yeniden tasarlanan yöresel halıların çizimleri Isparta Halı Fabrikası tarafından bilgisayarlar yardımıyla çoğaltıldı, basıldı ve halıcılara verilmeye başlandı. Bu kodlanmış çizimlerle birlikte kodlanmış uygun renkteki yün iplikleri de hazırlandı. Böylece en nitelikli yöresel halıların dokunması amaçlanmıştı.

Fotoğraf 8: Isparta Halı Fabrikası'nda Sümerbank için yeniden tasarlanan halı tasarımları, renkleri ve çizimleri (Ö. Küçükerman Arşivi, 1990)

Dördüncü Adım: Yöresel Olarak Dokunan Halıların Isparta Halı Fabrikasında Toplanıp İşlenmesi

Sonuçta değişik yörelerde dokunan halılar Isparta Halı Fabrikası'nda toplandı, temizlik işlemleri yapıldı, kontrol edildi, varsa hatalar düzeltildi ve son işlemlerden sonra Sümerbank mağazalarında veya özel halıcılarda satışa sunuldu.

4. ÖNEMLİ BİR KÜLTÜREL MİRAS OLARAK ISPARTA HALICILIĞININ SÜRDÜRÜLMESİ KONUSUNDA BİR ÇALIŞMA MODELİ PROJESİNİN HEDEFİ VE ÇOK YÖNLÜ KATKILARI

Isparta'da 1870'li yıllarda başlatılan halıcılık girişimlerinin, zaman içinde geçirdiği önemli değişiklikler ile ortaya çıkan bu "halıcılık kompleksi", geleneksel Türk halıcılık sanatı bakımından da çok önemli roller oynamıştır.

Ayrıca ilk kuruluş günlerinden itibaren oluşmuş çok değerli ve geniş bir arşive de sahipti. Bu yönüyle, bir yandan geleneksel Türk halıcılık üretiminin eserlerini sürdürmeye çalışmış, diğer yandan da çağın gelişen en yeni tekniklerinin ülkemizdeki önemli bir uygulayıcısı da olmuştu. Bu sayede halıcılık kültürü, "ekonomik değerinin, kimlik değeri" ile dengelenen ve gelecek nesillere aktarılan, geleneksel bir miras ürünü şeklinde büyük bir işlerlik kazanmıştı.

Sümerbank, Sümerhalı ve Isparta Halı Fabrikası projesinin hedefi ise şöyle tanımlanmıştı:

-Türk halıcılığının yerel özelliklerinin, doğal boyalarının, nitelikli ve işe uygun yün ipliği ile halı dokumayı kolaylaştırmak için geliştirilen çizimler yapılması;

-Böylece Türk halısı kimliklerinin doğru ve başarılı biçimde sürdürülebilmesi;

-Geleneksel halıcılığın kültürel ve ekonomik rekabet gücünün desteklenmesi.

Fabrikanın kapandığı 2008 yılına dek belirtilen hedefler doğrultusunda yaptığı çalışmalar sonucunda aşağıdaki sonuçlar elde edildi:

4.1. Kültürel Mirasın Sürdürülmesine Katkıları

Kültürel miras ve tarihi çevre, tarihi varlıklara sahip olan veya bu varlıklarda yaşayan bireyler için değerli olmasının yanı sıra toplulukların refahı ve yaşam kalitesi için de anlam taşır. Kültürel miras kültürel çeşitliliği sürdürür ve ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkiler.

Bu noktada kültürel mirasın korunmasının çevresel, sosyal, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliği geliştirdiği artık küresel bir söylem halini almıştır. Geleneksel el halıcılığının korunması ve desteklenmesi de kültürel anlamda küreselleşmenin getirdiği olumsuz etkileri azaltmaya yardımcı olma ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma için bir teşvik kaynağıdır.²⁶

Kültürel miras, bir ulusun markasını oluşturma, tanıtmaya ve bunlardan yararlanma çabalarında önemli midir ve eğer öyleyse, ne ölçüde önemlidir? Kültürel miras, ulusun markalaşma çabalarına katkıda bulunabilir ve bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için birlikte bir pazarlama sürücüsü olarak hareket edebilir mi? Isparta geleneksel el halıcılığının günümüzde geldiği noktada inceleme konusu olarak tartışmaya açtığı sorular bunlardır.

O tarihlerde yapılmış olan çalışmalar Isparta Halıcılığının çok yönlü ve özgün miras değerlerine yeniden odaklanmasını sağlamak amacı taşımıştır. Çünkü gelecek nesiller için miras değerini korumak ve teşvik etmek basit bir iş değildir. Kültürel mirasın değerlerine ve toplumun gelişimi için çevre ile bütünleşirken onu korumanın ve tanıtmının önemi büyüktür.²⁷

4.2. Yerel Kalkınmaya Katkıları

Günümüzde kalkınmanın güçlendiricisi olarak miras koruma uygulamaları, kimlik oluşturma potansiyeli ve kalkınmanın etkili bir “sürücüsü” olarak sosyal ve ekonomik faydalar üretme kapasiteleri hakkında yeni kaynaklar yaratmaktadırlar.²⁸

Isparta Halı Fabrikası ve Geleneksel Isparta el halıcılığı da bu kapsamda bakıldığında çok etkin verilerin varlığına sahip olmuştur. 1980’lerde piyasa koşulları ve beklentileri nedeniyle birçok yörede, yöreye özgü halıcılık terk edilerek imalat halıcılığına geçilmiştir. Bunların en başında Sümerbank destekli olarak Anadolu’nun birçok dokuma merkezi, kamu ve özel atölyelerinde dokunan Isparta tipi halılar gelmektedir.²⁹

4.3. Isparta’da Halıcılık Okulu Kurulmasındaki Öncülüğü

Isparta Fabrikası’nın Anadolu el halıcılığının içindeki bugünkü yeri ve önemine en önemli katkılardan biri halıcılık atölyeleri ile eğitim vermesi olmuştur.

Bu iki önemli projeden birincisi, “Ürün Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü” kurulmasıdır. Bu girişimin amacının halıcılığımızın, desen, renk ve hammadde kalitesi bakımından istenilen düzeye yükseltilmesi ve bu yönde araştırma birimlerine yardımcı olunması...” biçiminde tanımlanmış olduğu görülmektedir.

Bu amaçla, müzelerde, özel koleksiyonlarda bulunan eski halıların belgelenecek arşivlenmesi yoluyla, ürünlerin saflaştırılması ve bu iş için, gerekli olan yeni tasarım tekniklerinin kullanılması düşün-

26 Indre Grazuleviciute-Vileniske, “Cultural heritage in the context of sustainable development”, *Environmental Research, Engineering & Management* 37.3 (2006): 74-79.

27 Khoa Vu Hoang, “The benefits of preserving and promoting cultural heritage values for the sustainable development of the country”, *E3S Web of Conferences*, Vol. 234, EDP Sciences, 2021.

28 Marlen Meissner, *Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development: The Valorisation of Heritage Practices*, Germany: Springer, 2021.

29 Bahadır Öztürk, “Cumhuriyet Türkiye’si Halıcılığı- II: 1980-2000 Yılları Arası”. *arış*, 18 (2021): 122-140.

cesinin desteklenmeye başlandığı anlaşılıyor.

Diğer proje ise, eski Fabrika'nın bugün terk ettiği arazisi üzerinde inşa edilen yeni bir yapının, Halıcılık Meslek Yüksek Okulu olarak kullanılmasıdır. Sümerhalı- Isparta Halı Fabrikası ile Akdeniz Üniversitesi arasındaki iş birliği sonucunda, Türk halıcılığının çok önemli bir ihtiyacı olan bu okul kurulmuştur.

Böylelikle, Batı Anadolu halıcılığı içinde, Isparta'da ilk entegre halıcılık çalışmasını başlatmış olan bu fabrika, bu kere de bir üniversite iş birliğiyle kurulan halıcılık okuluna destek vermiştir.³⁰

1986-1989 yılları arasında Fabrikanın faaliyet alanında üretim yapmış yerel tezgâh ve atölyelerde Isparta tipi halı üretimine ait sayılar şu şekildedir³¹:

Yeri	Tezgâh sayısı	Faal olanlar	Dokumacı sayısı
Denizli/ Güzelyurt-Çameli	135	30	60
Elmalı Koop.	45	40	80
Denizli/ Çameli	143	30	60
Afyon/ Kızılören-Dazkırı	143	30	60
Denizli/Acıpayam	125	20	40
Denizli/Horasanlı Koop.	5	4	8
Denizli/ A.Karaçay-Honaz	20	4	8
Isparta/ Eğridir-Sarıdris	55	25	30
Burdur/ Çaltepe-Yeşilova	16	4	10
Denizli/ Baklan Bel.	15	2	4
Afyon/Ağzıkara-Şuhut	14	22	36
Afyon/Balçıkhisar-Şuhut	47	37	111
Afyon/Ballık-Sandıklı	9	9	27
Afyon/Akçadere-Sandıklı	6	6	19
Afyon/Kozluca-Sandıklı	15	10	30
Afyon/İhsaniye	52	40	120
Afyon/İhsaniye Koop.	7	6	18
Eskişehir/Seyitgazi	32	22	66
Eskişehir/Halk Eğitim Merkezi	15	10	30
Afyon/Sandıklı Merkez	31	31	40
Afyon/Tekke-Şuhut	3	3	9
Eskişehir/Sivrihisar	14	14	42
Afyon/Dinar	35	25	75
Afyon/Halk Eğitim Derneği	16	11	33
Afyon/Kavaklı-Şuhut	10	10	30
Afyon/ G.Yayla Koop.	5	5	15

30 “Sümer Holding Faaliyet Raporu (2013)”, erişim 11 Kasım 2022, http://www.sumerholding.gov.tr/files/faaliyet_raporlari/sumer_kurulus.pdf

31 Küçükerman, Önder. *Batı Anadolu'daki Türk Halıcılık Geleneği İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*. İstanbul: Sümerbank/Sümerhalı Yayınları, 1990.

Afyon/ Sincanlı-Vakıf	6	6	18
Afyon/Otluk-Sandıklı	9	9	27
Afyon/Dağlat-İncehisar	5	5	15
Afyon/Bayat	54	54	162
Afyon/Atlıhisar Koop.-Şuhut	10	10	30
Afyon/Bolvadin Vakıf	10	10	30
Afyon/Çay Vakıf	11	11	33
Afyon/İlyaslı-Şuhut	5	5	15
Afyon/Bolvadin Koop.	5	5	15

Tablo 2. 1989 yılında Sümerbank Isparta Fabrikasına bağlı, faaliyette bulunan halı atölyeleri ve yerlerini gösteren liste.

Fabrikanın faaliyette olduğu dönemlerde bölgenin el halısı üretimine ve yerel ekonomisine katkıları atölye ve tezgâh sayıları ile çalışan sayılarından anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda Isparta tipi halı üretiminde ve ihracatında fabrika, malzeme ve model temini açısından destek sağlayarak standartların ve kimliğin korunmasında aktif rol oynamıştır. Piyasada oluşan hammadde ve fiyat değişikliklerinin baskısı karşısında halı kalitesi, renk ve desenin geleneksel niteliklerinin kaybolmaması için ihracata yönelik yenilemeler ve düzenlemeler araştırmaya devam etmiştir.

4.4. Yerel Endüstriyel Mirasa Katkıları

Isparta Halı Fabrikası, geleneksel Türk halıcılığının Batı Anadolu'daki tarihi gelişimi içindeki rolü, ürünleri ve çağının olayları ile 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar hâlâ aynı konumdaki görevini geliştirmişti. Varlığını sürdürdüğü bu anlamlı mücadele dönemi içinde, geniş bir kadro yetiştirmiş, Sümerbank'ın halıcılık alanındaki temel direklerinden birisi haline gelmiş, Isparta Halısını ve geleneksel el halıcılığını dünyaya tanıtan bir geleneğin uygulayıcısı olmuştur.

Fabrika bu nitelikleriyle kültür ve endüstri mirasının değerli bir bileşenidir. Tesis bu anlamda, sadece endüstriyel, teknolojik ve mimari bağlamda somut bileşenleriyle değil, tarihi, kentsel, sosyal ve peyzaj gibi farklı bağlamlarda, somut ve soyut bileşenlerinin tümüyle birlikte değerlidir.

Fabrikanın tarihsel ve kültürel mirasının korunması sahip olduğu özgün değerlerin bağlamıyla beraber gelecek nesillere doğru aktarılması için bir gerekliliktir. Bu tür tesislerin tarihi aynı zamanda endüstri mirası bileşeni olarak çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda somut ve soyut değerlerinin birlikte korunması önemlidir. Bir endüstri mirası bileşeni, ait olduğu dönem, sektör, endüstriyel süreçler ve parçası olduğu ticaret ağları gibi birçok bütünün parçası olarak da değer taşımaktadır.

5. SONUÇ

BU ZENGİN KÜLTÜREL MİRASIN YARATILDIĞI ISPARTA HALI KÜLTÜRÜ 50 YIL SONRA NASIL HATIRLANABİLİR?

Bu çalışma, Sümerhalı Isparta Fabrikası'nın özellikle Batı Anadolu Halıcılığının gelişmesi ve yayılmasındaki önemli rolü üzerinde yeniden durulması gerekliliğini belirtmektedir.

Türkiye'de makine halılarının üretim ve kullanım oranı artışı, ülkede dokunması ve aranması en fazla yapılan Isparta tipi el halıcılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna rağmen Sümerbank, Sümerhalı Isparta Fabrikası 2008 de faaliyeti durana dek Anadolu'daki sanayileşme ve modernleşme çabaları ve dokuma sektöründeki gelişmelerin bir bileşeni olarak varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda Anadolu kültürel mirasının sahip olduğu özgünlük ve yerelliği koruması yanında bölgenin ekonomik potansiye-

lini de desteklemiştir. Ancak 2000’li yıllarda başlayan Sümerbank’ın özelleştirilmesi ile bu işlevlerini gittikçe kaybetmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla aktarılan büyük bir Isparta halıcılığı süreci acaba elli yıl sonra ne gibi bir anlam taşıyacaktır? Bu konuda geleceğe dair on adet olasılık akla geliyor:

1- Geleneksel Türk Evinin mekân geleneğini yaratan halı dokumacılığının Anadolu’daki önemli kaynaklarından bir olan Isparta **halıcılığı artık sönmüş olabilir**. Bu durumda Isparta **küresel anlamda rol oynamış olan bir halıcılık geleneğini sürdürmemiş** demektir.

2- Isparta halıcılığı çerçevesinde, Sümerbank Sümerhalı tarafından işleyişi ve standartları geliştirilen Türk el halısı üretim kültürü, **duyarlı kadrolar eliyle kültürel miras olarak canlı tutulmuş olabilir**.

3- Modern Türkiye için çok önemli roller oynamış olan Sümerbank’ın Isparta’ya anı olarak bıraktığı “Sümerhalı Isparta Halı Fabrikası” gelecekte **bu renkli öyküsünü canlı olarak aktarmaya devam eden bir tür “plato” halinde olabilir**.

3- Isparta halıcılığı, şehrin ve çevredeki yerleşmelerin önemli **küresel bir anı markasına dönüşürülerek kültürel ve ekonomik değer bakımından sürdürülmüş** olabilir.

4- Isparta halıcılığının Sümerbank gibi eliyle güçlendirilmiş bir tür **eğitici rolü yeniden tanımlanarak süreklilik sağlanmış olabilir**.

Isparta halıcılığı konusundaki eğitim ve geliştirmeler, bölgedeki eğitim kurumları, halıcılar ve yetkililerin iş birliği ile yeniden tanımlanarak sürdürülebilir.

5- Isparta halılarının, **tasarımları ve ekonomik değerleri ile yaratılmış sistematik bir hediye ürün tasarımı**ndan oluşan önemli bir kültürel proje gerçekleştirilmiş olabilir.

6- Isparta halıları ile Isparta Gülü arasındaki bir **sanatsal ilişki geliştirilerek küresel bir marka sistemi ve ürünleri** dünyaya yayılmış olabilir.

7- Isparta halıları çok önemli bir kültürel miras olarak, **üniversitelerin “araştırma merkezi” çatısı altında “akademik olarak” korunmuş ve sürdürülmüş** olabilir.

8- Bütün bu yollarla, **Isparta halıcılığını yaratmış ve sürdürmüş olan kişiler** ve eserleri, **“halıcılığın temel taşları”** gibi tanımlanıp somutlaştırılmış, yani bir tür **“kahramanlık destanı”** yazılmış olabilir.

9- Akademik kadroların profesyonel halıcılık projeleri ile **kentin ve çevresinin böyle çok özel bir alanda “küresel ve ekonomik bir oyuncu olması”** olanağı yaratılmış olabilir.

10- Ya da bu önemli kültürel birikim, kendi haline terk edilmiş olabilir.

Şimdi soru şudur: Isparta halıcılığı acaba 50 yıl sonra hatırlarda kalan bir eski, güzel ve anlamlı bir anı mı, yoksa parlak bir yıldız mı olur?

KAYNAKÇA

- Abu Bakar, Aisyah., Mariana Mohamed, Osman., Syariah, Bachok. *Intangible Cultural Heritage: Understanding and Manifestation*. International Conference on Universal Design in Built Environment. Kuala Lumpur, Malezya, 22-23 Kasım 2011.
- Beyhan, Şefika Gülin., Ülkü Çelebi Gürkan. “Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Bir Tespit Çalışması: Isparta Halı İpliği Fabrikaları ve Boyahaneleri.” *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*. 7 (2015): 79-101.
- Böcüzade, Suat Seren. *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*. İstanbul: Serenler Yayını, 1983.
- Centre for the Promotion of Imports (CBI). “The European market potential for handwoven rugs”. Erişim 4 Ekim, 2022. <https://www.cbi.eu/market-information/home-decoration-home-textiles/handwoven-rugs/market-potential>
- Dirik, Kazım. *Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması*. İstanbul: Alaattin Kırıl Basımevi, 1938.
- Grazuleviciute-Vileniske, Indre. “Cultural heritage in the context of sustainable development.” *Environmental Research, Engineering & Management* 37.3 (2006): 74-79.
- Hoang, Khoa Vu. “The benefits of preserving and promoting cultural heritage values for the sustainable development of the country.” *E3S Web of Conferences*. Vol. 234. EDP Sciences, 2021.
- Isparta Yıllığı. *Cumhuriyetimizin 60. Yılında Isparta*. 1983.
- Isparta'nın Halıcılık Serüveni*. Erişim 4 Ekim, 2022. <https://www.haber32.com.tr/isparta-hakkinda/isparta-nin-halicilik-seruveni-h69976.html>
- Küçükerman, Önder. “Geleneksel Türk Evi Kavramının Kültürel Temelleri.” *Konferans Sunumu*, İTÜ, İstanbul, 2020.
- Küçükerman, Önder. “Saray’da Yaratılan Gelenek, Hereke Halıcılığı.” *Milli Saraylar*. 1 (1987): 78-85.
- Küçükerman, Önder. “Türk Halıcılığında Kimlik Korunması.” *arış*. 1.3 (1997): 40-47.
- Küçükerman, Önder. *Batı Anadolu'daki Türk Halıcılık Geleneği İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*. İstanbul: Sümerbank/Sümerhalı Yayınları, 1990.
- Küçükerman, Önder. *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi (Turkish House In Search Of Spatial Identity)*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İkinci Basım, 1985.
- Küçükerman, Önder. *Porselen Sanatı: Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi ve Yıldız Fabrikası*. Ankara: Sümerbank Yayını, 1987.
- Küçükerman, Önder. *Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika “Feshane” Defterdar Fabrikası*. Ankara: Sümerbank, 1988.
- Meissner, Marlen. *Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development: The Valorisation of Heritage Practices*. Germany: Springer, 2021.
- Ökçün, Gündüz. *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*. İstanbul: Hil Yayın, 1984.
- Özkartal, Zeki. “Isparta’da Halıcılık (19-20. Yüzyıl Örneği).” *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*. 2.1 (2016): 72-81.
- Öztürk, Bahadır. “Cumhuriyet Türkiye’si Halıcılığı- II: 1980-2000 Yılları Arası”. *arış*. 18 (2021): 122-140.
- Sönmez, Zeki. “Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19. Yüzyıldaki Durumu Üzerine.” *Türk Dünyası Araştırmaları*. 32 (1984): 95-106.
- Sümer Holding. Sümer Holding Faaliyet Raporu (2013)*. Erişim 11 Kasım, 2022. <http://www.su->

merholding.gov.tr/files/faaliyet_raporlari/sumer_kurulus.pdf

Sünerbank Isparta Fabrikası 1987 Yılı Faaliyet Raporu, Önder Küçükerman Arşivi, İstanbul, 1987.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu. Sünerbank Halıcılık Müessesesi 1984 Yılı Raporu. Ankara, 1984.

Temurçin, Kadir. "Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı." *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 2.2 (2004): 79-95.